

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378.091.12:159-057

Бондар В. І., Митник О. Я., Шапошнікова А. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито наукові підходи до постановки та вирішення проблем формування конкурентоспроможного фахівця в галузі практичної психології; психолого-педагогічні умови, впровадження яких у навчальний процес ВНЗ допоможе викладачеві забезпечити ефективність формування професійних знань, умінь та якостей практичного психолога; запропоновано комплексну характеристику особистості практичного психолога як конкурентоспроможного фахівця.

***Ключові слова:** дивергентне мислення, наuczіння, наукові підходи, принципи, психолого-педагогічні умови, конкурентоспроможний фахівець, сфера особистості.*

Професійна підготовка у ВНЗ представляє систему компетенцій та компетентностей, об'єднаних циклами гуманітарних, соціально-економічних, природничо-математичних, професійно-орієнтованих та практичних дисциплін, спецкурсів, курсових робіт, виконання наукових проєктів фахового спрямування, тренінгів, різних видів практик: пропедевтично-ознайомлювальної, навчально-психологічної, фахово-виробничої, в яких формуються психодіагностична, психокорекційна, психоконсультативна компетенції майбутнього практикуючого психолога відповідно до навчальних планів бакалавра і магістра. На останньому році навчання захищається дипломна робота (як випускна для освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр”) і складається комплексний кваліфікаційний екзамен. Основна увага у процесі навчання приділяється професійному оволодінню індивідуальними та груповими психологічними методами, методиками та технологіями здійснення діагностико-корекційної та профілактико-консультативної психологічної допомоги клієнтам щодо збереження їх психічного здоров'я та запобігання небажаних явищ у поведінці та розвитку.

У зв'язку з тим, що провідною метою освіти сьогодення є формування в учнів ключових, предметних та мета (між) предметних компетентностей, становлення особистості учня-діяча, учня, який стане спроможним у своїй подальшій життєдіяльності створювати матеріальні й духовні цінності, змінювати на краще суспільне життя й себе, аналізувати й оцінювати наслідки цих змін, доводити цінність власних думок іншим людям, сучасний практичний психолог має володіти проектними знаннями та вміннями щодо створення соціально-розвивального освітнього середовища. Сучасний психолог має знати, як будується навчально-виховний процес у ВНЗ, як він впливає на розвиток у дитини інтересу до пізнання, прагнення до відкриття нового, забезпечення міцності та гнучкості засвоєваних знань та, водночас, чи сприяє формуванню у кожної дитини рис пізнавально-активної, реально й творчо мислячої, відкритої до спілкування, самокритичної особистості. Він має володіти технологічними прийомами розроблення й використання завдань, які б сприяли розвитку поняттєвого, творчого й дивергентного мислення (здатність мислення генерувати багато різних ідей щодо розв'язання однієї, чітко окресленої проблеми) та мовлення учнів різних вікових груп; вміти надавати кваліфіковану психолого-консультативну допомогу вчителю щодо адекватного вибору методів і прийомів навчання, оцінювати їх вплив на психічний розвиток дитини, проектувати траєкторію збереження ресурсів часу та інформації у навчально-виховному процесі ВНЗ; володіти засобами, спрямованими на стабільний розвиток у вчителя емоційної стійкості, динамізму особистості, емпатії, чарівності, педагогічної техніки, суб'єктності, толерантної педагогічної взаємодії, користуючись послугами психодидактики та педагогічної психології. Сучасний галузевий стандарт підготовки практичного психолога являє собою цілісність психодидактичних, власне педагогічних та професійно-прикладних знань та вимог до підготовки практичного психолога як фахівця, професіонала й особистості, здатної до компетентного надання психологічної допомоги дітям і дорослим.

Тут переплелися і становлять цілісність психодидактичні, власне педагогічні та психолого-прикладні знання та вимоги до підготовки практичного психолога як фахівця, професіонала й особистості, здатної до компетентного надання психологічної допомоги дітям і дорослим.

В основі становлення такої цілісності, яка формується й розвивається у процесі підготовки, – психодидактичні та методичні засади, які відображають системні взаємозв'язки та взаємодію наукових підходів до постановки й вирішення проблем професійного розвитку практикуючого психолога як конкурентоспроможного фахівця.

Йдеться про такі наукові підходи як контекстний, системний, особистісно-орієнтований, рефлексивно-діяльнісний та аксіологічний, які,

взаємодіючи, фундаментують і збагачують психодидактичні підвалини вузівських процесів. Розкриємо їхню сутність та засоби реалізації у навчальному процесі ВНЗ педагогічного профілю.

Контекстний підхід означає, що процес підготовки майбутнього практичного психолога як висококваліфікованого фахівця базується на вимогах, відображених в Законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, у Державній національній програмі “Освіта” (Україна XXI ст.), та в основних документах і матеріалах щодо розвитку вищої освіти України в контексті Болонських зобов’язань. Процес підготовки майбутнього практичного психолога як конкурентоспроможного фахівця є органічною складовою загального процесу професійної підготовки і здійснюється під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін, фахових методик навчання, проходження виробничої психодіагностичної, психокорекційної та психоконсультативної практики. Відповідно до цього підходу підготовка майбутнього практичного психолога знаходить свій прояв і реалізацію у принципах виховального, формувального та розвивального навчання; взаємозумовленості і взаємозалежності професійно-педагогічної діяльності викладача і навчально-пізнавальної діяльності студентів; цілеспрямовано організованої пізнавальної діяльності студентів з осмислення і ґрунтовного засвоєння наукових понять. Розкриємо їх зміст.

Принципи виховального, формувального та розвивального навчання в оптимальній взаємодії та взаємопроникненні спрямовані на цілісний навчально-виховний процес у ВНЗ, який в широкому розумінні має бути сконцентрованим на формування гуманної, щирої, людяної, доброзичливої та милосердної особистості майбутнього практикуючого психолога. Формування особистісних якостей одне з найскладніших завдань навчально-професійної підготовки, а у системі підготовки практичного психолога воно набуває першочергового значення. По-перше, багатовимірність та полівмотивованість внутрішнього світу особистості ускладнює здійснення формуючого впливу, по-друге, втручання у емоційно-вольову та ціннісно-орієнтаційну сферу людини, якнайменше, викликає природний опір та актуалізацію захисних механізмів психіки. Зрозуміло, дані закономірності обумовлюють специфічність організації взаємодії, що полягає у встановленні довірливих, прозорих стосунків між студентом та викладачем, який уособлює для студента практичну психологію, взагалі, та зону найближчого розвитку, зокрема. Тобто, особистісні риси самого викладача, який або підтверджує або втрачає свій авторитет в реальних умовах міжособистісного освітньо-професійного спілкування, виступають психодидактичними засобами навчального процесу.

Педагогічна і навчальна діяльність викладача студентів є взаємозумовленими і взаємозалежними. Аналіз цих двох діяльностей у відриві одна від одної втрачають будь-який сенс. Викладач і студент – два рівноправні суб'єкти педагогічного процесу. Викладач не тільки інформатор, а й організатор процесу пізнання: за допомогою проблемно-пошукових питань (завдань) в ході створення проблемних ситуацій спрямовує, доповнює, систематизує думки студентів, виводить їх на відкриття нової інформації. Студент самостійно планує власну траєкторію розвитку, добираючи завдання певного рівня складності, спрямовуючи проблематику науково-педагогічного пошуку на оволодіння професією практичного психолога.

Наукові поняття осмислюються та ґрунтовно засвоюються студентами лише за умови їх цілеспрямовано організованої пізнавальної діяльності. Це означає, що замість адаптивно-дисциплінарної моделі засвоєння студентами суми знань, умінь та навичок ставиться завдання співпраці викладача й студентів, яка базується на їхньому спілкуванні науковими поняттями, категоріями, термінами. Зміст наукових понять формується у свідомості кожного студента на базі конструктивної взаємодії інформації, що надходить від викладача, і попереднього досвіду, який є в студента на момент засвоєння нової інформації. Особливістю практичної психології як фаху є те, що об'єктом її пізнання є безпосередньо внутрішній світ студента, закони та закономірності, особливості та принципи його динаміки, що на кожному занятті доступні для об'єктивного аналізу та корекції. За допомогою викладача студенти мають змогу усвідомлювати та коректно, в термінах та поняттях науки, описувати феномени психічної реальності, яка у майбутньому стане як інструментом, так і об'єктом виробничої діяльності.

Системний підхід означає, що процес підготовки майбутнього практичного психолога як конкурентоспроможного фахівця розглядається як цілісна система, яка функціонує за допомогою засобів взаємозв'язку між гуманітарним, професійним та фахово-практичним циклами підготовки. Системний підхід реалізується на основі принципів систематичності та послідовності навчання; теоретичної діяльності та практичної спрямованості змісту виучуваного.

Системний підхід до аналізу чи проектування виучуваних психічних явищ, процесів чи поведінки людини має комплексно-цілісну побудову, яка, принаймні, проявляється в чотирьох аспектах аналізу предмета дослідження як системи чи його конструювання з окремих елементів, компонентів як цілісності.

Йдеться про наступні аспекти системного підходу в аналітичній та проектувальній діяльності фахівця: морфологічний, структурний, функціональний та генетичний. Морфологічним аспектом системного підходу передбачається аналіз і розструктурування (декомпозиція) певної цілісності за складовими сприйняття композиції об'єкта, що пізнається або проектується, з метою переходу до наступного аспекту реалізації вимог системного підходу. Йдеться про структурний аналіз чи побудову, конструювання, за вимогами якого виявляються або забезпечуються чи відновлюються зв'язки взаємодії, взаємопроникнення, залежності, впливу (при побудові, конструюванні, проектуванні тощо). І так, структура системи створена. Вона вже може функціонувати, діяти з різною ефективністю, яку слід відкоректувати, продіагностувати, відрегулювати. До послуг дослідника, фахівця функціональний аспект системного підходу. Його метою є встановити роль, виявити чи забезпечити функції кожного окремого компонента системи, а також функції та стан їх перебігу в цілому у системі.

І, нарешті, генетичний аспект, що передбачає встановлення природи, походження або ролі та місця досліджуваного об'єкта з метою прогнозування більш ефективного його функціонування. Розуміння культурно-історичного значення будь-якої психічної функції вимагає глибинного усвідомлення його значення у структурі особистості з метою реалізації принципу наступності та розвитку. Вивчення історії виникнення, становлення, розвитку, вдосконалення окремих соціально-психологічних феноменів дозволяють формувати уміння конструювати часову перспективу індивідуально-психологічного розвитку особистості.

Композиція керованого навчального процесу за принципом систематичності та послідовності означає, що виучуваний матеріал кожної дисципліни розструктуровано на взаємопов'язані змістові модулі. У кожному модулі навчальний час за організаційними формами навчання розподіляється на лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття, індивідуальні консультації, самостійну роботу, рейтингово-модульний контроль та оцінювання. Побудова навчального процесу за принципом *практичної спрямованості* має допомогти студентам не тільки засвоїти фахові знання, а й навчитися ефективно застосовувати їх у різноманітних неочікуваних психолого-педагогічних чи життєвих ситуаціях.

З позицій **системного, особистісно-орієнтованого підходів** конструктивна взаємодія у підсистемах “викладач – студент”, “студент – студент” розглядається як форма і механізм здійснення навчання у ВНЗ. В основі такої взаємодії лежить поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студентів. Це означає, що у навчальному процесі домінує у часі ситуація розмірковування, пошуку, допитливості,

сумніву. Саме така ситуація створює підґрунтя для розвитку особистості, творчої самореалізації кожного студента. Цей підхід реалізується на основі принципів: гуманізації та демократизації процесу навчання, педагогічного стимулювання, діалогічного спілкування, індивідуалізації навчання та диференціації змісту навчання.

Принцип гуманізації та демократизації навчання ґрунтується на повазі до кожного студента як до унікальної та неповторної особистості з властивим лише їй набором індивідуальних особливостей. Цей принцип тісно пов'язаний з принципом індивідуалізації та диференціації навчання, реалізація якого означає, що навчальний матеріал відповідає уявленням, уподобанням та здібностям, здатності до самостійної роботи кожного студента є виключно індивідуальною і вимагає постійної уваги. В такому разі кожний студент може відчувати (пережити) успіх у процесі навчально-пізнавальної діяльності, забезпечений індивідуалізацією допомоги з боку викладача.

Реалізація у навчально-виховному процесі *принципу педагогічного стимулювання* означає, що кожна навчальна дія має стати внутрішнім надбанням особистості, тобто, за Л. Виготським, інтеріоризуватися у індивідуально-психологічний простір. Система навчально-професійних стимулів допомагає студентам у розв'язанні навчальних завдань і є чинником розгортання власної пізнавальної активності студентів на заняттях. Результатом стимулювання має бути перехід зовнішньої навчальної дії студента у внутрішній план, формування ефективних професійно-орієнтованих поведінкових моделей та когнітивних схем.

Реалізація *принципу діалогічного спілкування* допомагає кожному студентові відчувати себе суб'єктом педагогічної взаємодії. Це можливо тільки у рівноправному, партнерському і доброзичливому спілкуванні з викладачем. На необхідність такої взаємодії вказують вчені, які обґрунтовують особистісно-орієнтовані технології навчання. Це Г. Балл, В. Бондар, О. Киричук, Н. Кузьміна, О. Савченко та інші. Такий принцип відображує сутнісні механізми побудови психологічно грамотної взаємодії Клієнт – Психолог. Діалогічне спілкування виступає засобом, інструментом професійної діяльності практичного психолога. Вміння підтримувати спілкування на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії формується не тільки в рамках викладання дисциплін “психологія спілкування”, “психологія ділового спілкування”, “психологія конфлікту”, а й протягом встановлення системи учбово-практичних стосунків з викладачами-психологами та іншими представниками педагогічної еліти. В основі такої взаємодії – активний діалог, самоуправління, взаєморозуміння, яке, передусім, передбачає спілкування, співробітництво, суб'єктну рівновагу, емпатію.

Рефлексивно-діяльнісним підходом передбачається розвиток здатності студента брати на себе активну діяльнісну позицію з метою критичного аналізу, осмислення й оцінювання стану та ефективності вивчення навчальних дисциплін, професійної діяльності під час виробничої практики; формування у майбутнього психолога ставлення до себе як до діяча, яке виявляється в умінні створювати відповідні діагностичні та корекційні програми, методики і технології, зважувати та оцінювати наслідки створеного. Не менш важливим у процесі розвитку навчально-професійної позиції майбутніх практичних психологів є формування критичного ставлення до власної особистості, поведінки та шляхів надання психологічної допомоги та підтримки. Усвідомлення складнощів сприйняття інформації, яка не відповідає очікуванням та є критичною по відношенню до власного Я, дозволяє надалі вибудовувати стратегію аргументованого повідомлення про позитивні та негативні сторони особистості та поведінки іншим людям.

Такий підхід будується на основі принципів: проблемності, свідомості, активності та самостійності студентів у навчанні.

Увага принципу тематичної проблемності у навчанні й розуміння його суті через створення за можливості й потреби проблемних ситуацій активізує пошук шляхів і способів їх розв'язання на різних рівнях конструктивної взаємодії в підсистемах "викладач – студент", "студент – студент". Проблемні ситуації, створювані викладачами у формі діалогов, є засобом залучення студентів до сумісного чи самостійного пошуку нового, озброюють їх методами наукового пізнання, спонукають майбутніх психологів до розмірковування, дискусії, розвивають рефлексію. В процесі розв'язання проблемних задач розвиваються мисленнєві операції та якості мислення. Студенти оволодівають методами експерименту, порівняння, індукції, аналогії як передумовою включення їх у наукову діяльність.

Реалізація *принципу активності та самостійності студентів в парній чи груповій формах навчання* означає застосування викладачами проблемних семінарів, лабораторних робіт, рольових тренінгів із оцінюванням та самооцінюванням результатів їх проведення.

Аксіологічний підхід базується на ідеї, що людина – це динамічна система, яка постійно розвивається, змінюється, набуває в процесі професійної підготовки нових особистісних та професійно-значущих якостей, які забезпечують широкі можливості постійного професійного самовдосконалення. Реалізація цього підходу передбачає виховання у майбутніх практикуючих психологів прагнення до фахового самовдосконалення, до постійного професійного розвитку, набуття особистісно-фахового іміджу. Виходячи із позицій аксіології, кожний

випускник педагогічного ВНЗ має сприймати професійну діяльність як відкриту інформаційну систему, яка саморозвивається за наявності внутрішньої потреби у неперервній самоосвіті протягом усього життя, позитивного ставлення до нових ідей і можливостей їх реалізовувати, оптимістичного сприйняття об'єктивної реальності і здатності планувати майбутню професійну діяльність, складати план професійного зростання і самовдосконалення; ставити мету і прагнути її досягати, толерантно ставитись до існування протилежних поглядів, думок і уявлень.

Аксіологічний підхід найбільш ефективно діє в умовах реалізації принципів науковості, доступності навчання, диференціації та індивідуалізації навчання. Відповідно до *принципу науковості* у зміст навчання мають включатися не тільки вже сформовані в науці знання, а й найбільш фундаментальні проблеми сучасної науки і перспективи її розвитку; передбачається формування у студентів умінь і навичок наукового пошуку, ознайомлення їх із сучасними методами пізнання світу і людини, надання їй за необхідності та потреби адекватної, психологічної допомоги. Дотримання принципу науковості означає, що викладач має забезпечувати засвоєння студентами змісту навчального матеріалу в контексті сучасних досягнень психологічної науки і передової інноваційної практики взаємодії з клієнтами.

Реалізація *принципу доступності навчання* означає, що кожна тема певної навчальної дисципліни, представлена студентам у вигляді логіко-структурованої схеми базових понять, здійснюється індивідуально-консультативна робота, яка спрямована на вирішення певних навчальних проблем окремих студентів.

Ефективність навчального процесу щодо формування професійних знань, вмінь, якостей особистості конкурентоспроможного фахівця, здатного до конкуренції на ринку праці, можна забезпечити за наступних психолого-педагогічних умов.

Демократизація навчального процесу забезпечується наданням студентам все більшого "права голосу" з питань визначення цілей освіти, її змісту та методів навчання, які використовуються, якості отримуваної фахової підготовки. Дуже велика роль в демократизації належить органам студентського самоврядування, оскільки їх представники безпосередньо беруть участь у виявленні ставлень основної маси студентів до викладання окремих дисциплін, роботи окремих викладачів, студентів, що набувають кваліфікації практичного психолога з відповідною додатковою спеціалізацією.

Забезпечення автономії студентів у навчанні: поступове перетворення навчання у наuczіння, самонавчання як єдиного цілого процесу, діяльності та результату, коли студент одержує знання в

результаті творчої самостійної роботи, шукаючи потрібну для виконання навчальних завдань інформацію та творчо її опрацьовує для оволодіння методами пошукової діяльності, процесом її самоорганізації, становлення і розвитку фахових компетенцій. Розвиток навчальної автономії потребує забезпеченості кожного студента навчальними матеріалами та літературою для самостійної роботи, можливостями постійного користування інформаційними технологіями, зокрема Інтернет ресурсами. Максимальна активізація студентів в рамках учбово-практичної автономізації досягається за рахунок: впровадження навчання в інтерактивній формі, а саме: прес-конференції, робота в групах, дискусійні заняття, аналіз конкретних консультативних ситуацій, тематичних діалогів, полілогів, тощо; перетворення практичних занять у так звані “майстерні”, тобто такого виду занять, коли студенти в ході обговорень, дискусій, тренінгових вправ вирішують значущі для фахової діяльності проблеми на основі власних самостійних напрацювань; впровадження у практичні заняття презентацій, самостійно підготовлених за завданнями викладача; впровадження рольових, ділових, організаційно-діяльнісних ігор; включення до навчального процесу як обов’язкової складової виконання індивідуальних та групових короткострокових чи довгострокових (у межах одного семестру) навчальних проєктів; використання мультимедійних засобів у процесі проведення практичних занять, електронних та різних видів опорних конспектів лекцій, забезпечення студентів навчальною інформацією на електронних носіях.

Зміна ролі викладача у навчальному процесі: викладач перетворюється із інформатора в організатора самостійного пошуку студентів та самовідкриття знань. Його головна функція – пропонувати студентам напрям та орієнтири оволодіння професією, надавати їм необхідну допомогу в творчому самонавчанні. Зазначена умова передбачає й те, що залучення викладачем студентів до участі в науково-дослідній роботі стає все більш прямим його службовим обов’язком.

Індивідуалізація навчання: демократизація, навчальна автономія студентів, врахування викладачем індивідуальних особливостей особистості кожного студента. Тільки за такої умови можна розкрити та використати в навчальних цілях психологічні резерви тих, хто навчається, перетворити їх з пасивних, немотивованих об’єктів педагогічних зусиль в активних суб’єктів навчально-професійної діяльності. Основною складовою особистісно-професійного зростання практичного психолога є вирішення ряду індивідуально-практичних завдань морально-етичного, аксіологічного, філософського характеру. Знання, які дійсно допомагають

їх розв'язати, запам'ятовуються на все життя. Індивідуалізація навчання, насамперед, передбачає надання дієвої допомоги студентам викладачами, методистами, кураторами у їх власному пошуку відповідей на питання особистісно-психологічного розвитку. Сучасний фахівець-психолог потребує інтеграції у власний навчально-професійний досвід тих демократичних цінностей та принципів навчання, з якими він знайомиться у процесі засвоєння теоретичного матеріалу.

Кооперативне навчання, яке базується на сумісній груповій роботі студентів над проблемами психічного характеру, дає можливість їх залучати до виконання навчальних завдань проблемного змісту (наприклад, виконання сумісних навчальних проектів, обговорення на семінарах), коли рішення досягається шляхом поєднання зусиль, тобто кооперацією студентів, які спільними діями, думками досягають внутрішньо поставленої чи прийнятої зовні мети. Кооперативне навчання вимагає такої організації навчального процесу, за якої студенти працюють у парах та малих групах, звітуючи про результати самостійної групової роботи як викладачеві, так і академічній групі в цілому.

Удосконалення системи контролю (в тому числі тестового) знань, навичок та вмій, набутих студентами, моніторинг якості освітньо-професійної діяльності студентів. Система контролю має бути спрямованою не стільки на репродукування студентами отриманих знань, скільки на те, як вони вміють їх використовувати в ситуаціях діяльності, максимально наближеної до професійної.

Формування знань та вмій студентів здійснюється на різних рівнях засвоєння. За допомогою лекцій та самостійної роботи організовується засвоєння знань на рівні первинного сприйняття навчального матеріалу. На семінарських, лабораторно-практичних, індивідуальних заняттях, під час практики, виконання курсових та дипломних проектів здійснюється перехід знань на інший, більш високий рівень засвоєння – формування первинних умій, навичок та вмій їх застосовувати в ході уже первинного їх придбання.

Лекція має бути економним способом науково-професійного інформування студентів. Це означає, що викладач має відібрати з потоку наукової інформації найголовніше, тобто компенсувати відставання змісту навчальних посібників від сучасних досягнень психолого-педагогічної науки і практики; сконцентрувати увагу студентів на вузлових моментах змісту. З метою забезпечення майбутнього психолога здатністю конкурувати на ринку праці, лекції мають носити теоретико-прикладний зміст до майбутнього фаху. Стиль і зміст такої лекції полягає в тому, що на її початку окреслюється за її темою певна науково-педагогічна чи психолого-прикладна проблема, яка ставиться й

розв'язується засобами сумісної пошукової діяльності викладача та студентів з її результатами, висновками та обґрунтованими рекомендаціями.

Такі лекції вимагають попередньої самостійної роботи студентів для їх активного залучення до сумісної пошукової діяльності. Так, наприклад, з метою проведення *лекції* у формі *прес-конференції* студентам заздалегідь пропонують її тему, питання, що будуть обговорюватися, літературу, розподіляють учасників на групи. Кожна група обирає доповідача та співдоповідача. Після виступу представників кожної групи планується проблемно-пошуковий діалог за темою лекції. Викладач обирає роль ведучого прес-конференції, проводить вступну та заключну бесіду, доповнюючи, систематизуючи та узагальнюючи найбільш важливу інформацію.

У процесі бінарної лекції нову інформацію з певної проблеми розкриває викладач (назвемо його наставником) у співробітництві із студентом. У кінці лекції планується проблемно-пошуковий діалог між двома викладачами. Викладач-наставник, як правило, презентує начебто "нерозуміння" матеріалу, викладеного викладачем-студентом, допускає неточності, помилки. Викладач-студент має на них реагувати, виправляти, розкривати шляхи їх усунення та запобігання. Так само викладач-студент може поставити питання за змістом матеріалу викладачеві-наставнику. студенти поставити питання як викладачеві-наставнику, так і викладачеві-студентові. По завершенню лекції обидва викладачі підводять підсумки: формулюють висновки та презентують рекомендації.

На групових семінарських чи практичних заняттях з будь-якого навчального предмета мають домінувати у часі дискусійні форми роботи, які стимулюють самостійність, ініціативність, активність, рефлексивність студентів при обговоренні проблем. Однією із ефективних форм організації групової діяльності студентів є дискусія. Технологія групової діяльності включає наступні елементи.

Підготовка до виконання групового завдання: постановка пізнавальної задачі засобами організації створення проблемної ситуації; інструктаж про зміст і послідовність роботи та забезпечення студентів дидактичним матеріалом.

Групова робота: знайомство з матеріалом, планування роботи в групі; розподіл мікрозавдань між членами групи; індивідуальне виконання завдань; обговорення індивідуальних результатів роботи в групі; обговорення результатів виконання загального завдання групи (зауваження, доповнення, уточнення, узагальнення); підведення підсумків виконання групового завдання.

Заключна частина: повідомлення про результати роботи в групі; аналіз пізнавальної задачі, рефлексія; загальний висновок про групову роботу, оцінювання діяльності кожного і групи в цілому.

У процесі групової роботи викладач має виконувати різноманітні функції: контролювати хід роботи у групах, консультувати, відповідати на запитання, координувати діяльність, за необхідності допомагати окремим студентам або групі в цілому.

З метою узагальнення й систематизації вивченого пропонується проведення практичних занять методами *мікрОВикладання* та *аналізу конкретних ситуацій*. Метод мікрОВикладання використовується, як правило, під час розв'язування таких педагогічних задач, які мають варіанти їх розв'язання. Студенти аналізують та дають оцінку варіанту розв'язання, пропонують власні варіанти. Така робота сприяє розвитку дивергентного мислення майбутнього психолога. В процесі аналізу конкретної ситуації студенти опановують професійні знання шляхом самостійного розв'язання психолого-педагогічних задач. Така робота сприятиме розвитку динамічної системи знань та вмінь з основ педагогіки, психології, прикладних психологічних дисциплін, технологій, тренінгових індивідуальних та групових занять.

Під час семінарських та практичних занять з психолого-педагогічних та фахових дисциплін, окрім вище названих форм роботи, пропонується застосовувати рольові тренінги. Під час проведення рольового тренінгу застосовуються методи *педагогічної гри*, в якій поєднуються елементи навчальної та дослідницької ігрової діяльності. Навчальна гра під час рольового тренінгу проводиться методом імітаційного моделювання реальних об'єктів і механізмів, які мають місце у професійній діяльності. Дослідницька гра під час рольового тренінгу спрямовується на моделювання певних об'єктів, процесів, механізмів з метою їх експериментального вивчення (роль експертів). Реалізація рольового тренінгу у навчальному процесі означає й застосування методу емпатії (ідентифікація себе з вчителем, учнями, клієнтами) та методу інциденту (швидке реагування на непередбачені відповіді респондентів).

Результатом професійної підготовки є становлення особистості конкурентоспроможного фахівця. *Конкурентоспроможний фахівець* – це комплексна характеристика особистості, яка володіє знаннями та вміннями щодо здійснення діагностичної, корекційної, розвивальної, експертної, консультативної, управлінської, викладацької, навчально-методичної та науково-дослідної (для ОКР “магістр”) діяльностей; здатна створювати нові методики вивчення особистості, пропонувати та впроваджувати рекомендації щодо оптимізації навчальної, трудової та спортивної діяльності, умови праці та відпочинку; розробляти засоби

адаптації особистості до нових умов та режиму життєдіяльності; прагне до постійного професійного самовдосконалення.

Комплексна характеристика особистості – це інтегративне особистісне утворення, в якому представлені взаємопов'язані між собою мотиваційна, пізнавальна та соціальна сфери.

У мотиваційній сфері особистості практичного психолога ми виділяємо **внутрішню і зовнішню мотивацію**. Внутрішній мотивації притаманно:

– наявність глибокого й постійного, чітко вмотивованого пізнавального інтересу до педагогіки та психології, методик та технік взаємодії з клієнтами; потреби у професійних знаннях; прагнення доводити власні думки, розмірковувати в процесі професійної взаємодії;

– наявність операційно-діяльнісного інтересу до надання психологічної допомоги, прийняття себе та інших, орієнтованість на досягнення взаєморозуміння, досягнення позитивної взаємооцінки;

– наявність потреби у конструктивній взаємодії з учнями, їхніми батьками, колегами по роботі.

До зовнішньої мотивації належить соціально та особистісно зумовлене прагнення до самоосвіти та до саморозвитку, почуття відповідальності за результати роботи.

Пізнавальна сфера особистості практичного психолога охоплює професійне мислення, яке містить в собі високий рівень розвитку розумових дій з аналізу, синтезу, рефлексії, прогнозування й перетворення. Функціональна сторона мислення психолога має бути спрямованою на здійснення конструктивної взаємодії з учнем, вчителем, іншими людьми.

Практичний психолог має бути наділений професійно важливими якостями пізнавальних процесів: уважність, спостережливість, вміння розпізнавати психосоматичні стани, гнучкість, пластичність та динамічність мислення, вміння виділяти суттєве та узагальнювати, прогнозувати реакції та дії клієнта, моделювати наслідки роботи, перетворювати розроблені моделі у дослідницькі проекти.

У пізнавальній сфері приділяється особлива увага розвитку когнітивної, рефлексивної та операціональної складових. *Когнітивна складова пізнавальної сфери* практичного психолога є, по суті, динамічною системою знань з основ психології, педагогіки та фахових технологій, знання себе та інших. Удосконалення, критичний аналіз і визначення шляхів конструктивного вдосконалення своєї діяльності відбувається за допомогою *рефлексивної складової* пізнавальної сфери. Рефлексія, з одного боку, це самоаналіз власної діяльності, рис та якостей самого себе, а з іншого – усвідомлення того, як індивідуальність,

результати професійної діяльності оцінюють інші люди. Для досягнення успіху у професійній діяльності провідне місце посідає *операціональна складова пізнавальної сфери*, а саме: здатність діяти подумки, дослідницькі та діагностичні вміння. Основою здатності діяти подумки є мисленнєві дії.

Йдеться про необхідність розвивати змістовий аналіз умов і враховувати вимоги проблем, що виникають в ході аналізу ступеня актуальності для освіти в цілому й аналізу та оцінювання індивідуальних освітніх та особистісних досягнень зокрема; планувати процес розв'язання проблеми, яке включає творіння проектів розвитку та (або) корекцію відповідних якостей, психічних процесів особистості та відповідно до цього підбір певних методів, прийомів роботи створення відповідних умов, які приведуть до очікуваного результату; рефлексувати засобами внутрішнього діалогу з самим собою: осмислення руху своєї мисле діяльності, що забезпечує її коригування, а іноді й перебудову.

До **дослідницьких умінь** психолога відносяться уміння створювати діагностичні програми, тестові завдання для визначення об'єктивного стану функціонування психіки людини, прогнозу очікуваних результатів психокорекційної роботи в різних формах психолого-педагогічної взаємодії психолога й клієнта; висувати і точно формулювати гіпотези, будувати обґрунтовані, логічно несуперечливі теорії, які пояснюють певні явища; послідовно розмірковувати, будуючи ланцюжки міркувань, які призводять до запланованого результату; формулювати певні проблеми; будувати правильні умовиводи на основі фактів, окремих психологічних понять; працювати з психолого-педагогічною, методичною літературою, виділяючи основні конструктивні ідеї щодо розв'язання виявленої проблеми; оформлювати результати дослідження у вигляді розробок: корекційних програм, системи занять, завдань корекційно-розвивального характеру.

Розвинена пізнавальна сфера особистості психолога сприяє у розгортанні конструктивної взаємодії з учнем, вчителем, педагогічним колективом, іншими людьми. Успіх у здійсненні зазначеної конструктивної взаємодії визначають *комунікативна, емоційно-вольова та організаційна* складові **соціальної сфери** особистості дитини чи дорослої людини.

Комунікативна складова соціальної сфери реалізується через підсистему умінь: пізнавати інших і розуміти їх, об'єктивно оцінювати ситуації і відносно їх прогнозувати адекватну поведінку; адаптуватися до комуніканта; у процесі спілкування активно слухати, вибирати роль, адекватно передавати й сприймати емоції, вмовляти, переконувати іншого, навіювати; рефлексивно управляти "Я-образом", що означає

усвідомлення того враження, яке “Я” справляю на оточуючих і вміння його змінити за власним бажанням; володіння правилами поведінки (етикетом), здатністю бути витриманим, доброзичливим, чуйним стосовно партнера по спілкуванню; володіння вербальною комунікацією, а саме: технікою мовлення, її компонентами: голосом, дикцією, темпом, інтонацією; ознаками мовлення, якими є: правильність, чистота, точність, логічність, виразність, образність, доцільність; володіння невербальною комунікацією, а саме: мімікою, жестами, пантомімікою, умінням триматися перед аудиторією, в цілому педагогічною технікою (за А. С. Макаренком).

Емоційно-вольова складова соціальної сфери особистості передбачає вияв і розвиток таких якостей особистості практичного психолога: магнетизм, динамізм, емпатії, емоційна стійкість, режисерські вміння і здатності, які дозволяють ефективно впроваджувати активні психотехніки, індивідуальні та групові форми і засоби психокорекції.

Організаційна складова соціальної сфери охоплює організаційні вміння, до складу яких відносяться уміння: організовувати конструктивну взаємодію з учнем, вчителем, учнівським та педагогічним колективами, іншими людьми; управляти дискусією, тобто координувати дії та висловлювання учасників комунікативної взаємодії; організовувати зіткнення поглядів; попереджувати конфліктні ситуації під час фронтально-діалогового спілкування.

БОНДАРЬ В. И., МЫТНИК О. Я., ШАПОШНИКОВА А. С. Методологические и психодидактические основы подготовки практического психолога в условиях университетского образования.

В статье раскрыты научные подходы относительно постановки и решения проблем формирования конкурентоспособного специалиста в области практической психологии; психолого-педагогические условия, внедрения которых в учебный процесс ВНЗ поможет преподавателю обеспечить формирование профессиональных знаний, умений и качеств практического психолога; предложена комплексная характеристика личности практического психолога как конкурентоспособного специалиста.

Ключевые слова: дивергентное мышление, научение, научные подходы, принципы, психолого-педагогические условия, конкурентоспособный специалист, сфера личности.

BONDAR V. I., MYTNIK O., SHAPOSHNIKOVA A. Methodological and psychodidactic basis of preparation the practical psychologist in the frame of university education.

The article highlights the question the theory, methodology and psychodidactic basis of preparation the practical psychologist in two aspects. On the one hand it deals with methodological and theoretical basis of content systemic projection, form and methods of teaching students to become psychologists. On the other hand, their implementation into educational process of preparation is taken into account which is realised on the basis of scientific approaches and general and specific psychodidactic principles of teaching the profession of psychologists in the frame of university education.

Keywords: divergent thinking, teaching, scientific approaches, principles, conditions, modules, system and structure of psychodidactic basis of teaching, concurrency-capable specialist, sphere of a personality.